

УДК 81'42+81'38:001

**МЕТАНІМІЯ ЯК СРОДАК ТРАПЕІЧНАСЦІ Ў ТЭКСЦЕ
(НА ПРЫКЛАДЗЕ ДАСЛЕДАВАННЯЎ
ЖАНЧЫН-НАВУКОЎЦАЎ БЕЛАРУСІ І РАСІІ)**

В.А. Горбач

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
Кальварыйская 9, 220004, г. Минск, Рэспубліка Беларусь,
Gorbach_olga@mail.ru

Анатацыя. У артыкуле робіцца супастаўляльны аналіз сучасных беларускіх і расійскіх публікацый, якія прысвечаны метаніміі, як аднаму з вобразных сродкаў мовы. Мэтай даследавання з'яўляецца апісанне найбольш значных прац па метаніміі.

Ключавыя словы: метанімія; тропы; вобразныя сродкі мовы; кагнітыўная лінгвістыка.

**МЕТОНИМИЯ КАК СРЕДСТВО ТРОПЕИЧНОСТИ В ТЕКСТЕ
(НА ПРИМЕРЕ ИССЛЕДОВАНИЙ
ЖЕНЩИН-УЧЕНЫХ БЕЛАРУСИ И РОССИИ)**

О.А. Горбач

Белорусский государственный университет
Кальварийская 9, 220004, г. Минск, Республика Беларусь,

Анатацыя. В статье делается сопоставительный анализ современных белорусских и российских публикаций, которые посвящены изучению метонимии, как одному из образных средств языка. Целью исследования является описание наиболее важных работ по метонимии.

Ключевые слова: метонимия; тропы; образные средства языка; когнитивная лингвистика.

**METONYMY AS A MEANS OF TROPICALITY IN THE TEXT
(ON THE EXAMPLE OF RESEARCH OF WOMEN SCIENTISTS OF
BELARUS AND RUSSIA)**

V.A. Horbach

Belarusian State University,
9, Kalvariyskaya Str., 220004, Minsk, Republic of Belarus

Annotation. The article provides a comparative analysis of modern Belarusian and Russian works devoted to the study of metonymy as one of the figurative means of language. The aim of the research is to describe the most important works on metonymy.

Keywords: metonymy; tropes; figurative means of language; cognitive linguistics.

Катэгорыі трапеічнасці ў метаніміі (вобразнасць і імпліцытнасць) найбольш рэалізаваны ў мастацкім маўленні. У публіцыстычным маўленні на першы погляд могуць здацца малавыразнымі, непрадуктыўнымі. Аднак насычанасць метанімічнымі канструкцыямі ў розных тыпах тэкстаў, у тым ліку ў тэкстах СМІ, рэалізацыя так званай намінатыўнай эканомнасці, частотнасць функцыянавання выклікаюць пільную цікавасць айчынных і замежных даследчыкаў.

Сёння метанімічная насычанасць у тэкстах, феноменальнасць і значнасць яе ролі ў інтра- і экстралінгвістычных кантэкстах даюць падставы для аналізу прыроды гэтага віду тропа як семіятычнай адзінкі, што рэалізуе мадэлі камунікатыўных сітуацый, сацыяльны вопыт індывідуўма, яго ўяўленні, эмоцыі, перадае лексіка-семантычныя зрухі (пры сацыяльна-эканамічных пераўладкаваннях) і характарызуе пэўны тып мыслення носбітаў мовы, ствараюць трывалую глебу для даследавання спецыфікі ўзаемадзеяння кампанентаў аднаго цэлага: слова – сацыяльныя дзеянні – камунікацыя.

У сучасных даследаваннях метанімія разглядаецца як прэцэдэнтны феномен (В. Раманенка) і як кагнітыўна-семантычная структура (І. Саладзілава), вылучаюцца яе асноўныя механізмы ўтварэння на аснове кампрэсіі (С. Плясунова). Семантычная сумежнасць разглядаецца як важны складнік розных дыскурсаў, напрыклад, палітычнага (М. Сурова), публіцыстычнага (В. Горбач, А. Грышчава), аналізуюцца найбольш прадуктыўныя мадэлі метанімічных пераносаў (А. Галаванова, І. Шкраба), вывучаюцца яе прагматычныя функцыі ў тэксце (М. Самкова).

Звернемся да прац навукоўцаў па тэме, якія праводзіліся ў апошнія два дзесяцігоддзі. На нашу думку, заслугоўваюць ўвагі даследаванні некаторых аўтараў, сярод якіх, напрыклад, адзначым В. Раманенка, якая разглядае метанімію ў кагнітыўным аспекце. На думку аўтара «кагнітыўна-выбарчы характар метанімізацыі вызначае тып індэксальнага вобраза і накіўвае ўвагу чытача па адным з анталагічных ці ментальна-герменэўтычных каналаў перцэпцыі» [1, с. 16]. Даследчыца сцвярджае, што рэдуцыраванае ўяўленне пра свет знаходзіцца ў аснове прэцэдэнтнага феномена і ў яго інтэрпрэтацыі «актыўную ролю адыгрывае чытач, які ўзнаўляе разарваную лагічную, прасторава-часавую сувязь рэчаў. У чым заключаецца прынцып метанімічнага нанізвання» [1, с. 18]. Таксама аўтар выказвае думку, што

прэдыкатыўную функцыю метаніміі неабходна разглядаць праз факусіраванне ў вербальным і невербальным тэксце. В. Раманенка прапануе аналізаваць метанімічны перанос на падставе лінгва-кагнітыўнай парадыгмы, «аснову якой складае вывучэнне прыроды і сутнасці ведаў і пазнання, вынікаў успрымання рэчаіснасці і пазнаваўчай дзейнасці чалавека, якія накоплены ў выглядзе асэнсаванай і прыведзенай у пэўную сістэму інфармацыю» [2, с. 91]. Лінгвіст лічыць, што метанімія ўваходзіць у склад дваякіх знакаў, якія перадаюць інфармацыю ў супрацьлегласць іканічнаму знаку, «з якога вылучаецца інфармацыя» [2, с. 92].

Найбольш традыцыйнымі пры апісанні метаніміі з'яўляюцца даследаванні, у якіх робіцца супастаўленне некалькіх вобразных сродкаў, і ў першую чаргу, найчасцей параўнанне адбываецца праз метафару. Апошнім часам у працах знаходзяць адлюстраванне вывучэнне тропаў у рэчышчы кагнітыўнай лінгвістыкі. Метанімія, такім чынам, разглядаецца як кагнітыўна-семантычная структура. Так, на думку І. А. Саладзілавай метанімію варта даследаваць «у апаведнасці з тэорыяй канцэптуальнай інтэграцыі і фрэймавага падыходу да апісання семантыкі лексічных адзінак» [3, с. 32]. У працы надаецца шмат увагі супастаўленню сфер канцэптуалізацыі метафары і метаніміі, калі семантычная сумежнасць «уяўляе сабой трансфармацыю ў рамках адной канцэптуальнай сферы» [3, с. 32]. І. А. Саладзілава прапануе вывучаць уласцівасці метаніміі, абавіраючыся на асноўныя складнікі канцэпта, якія ствараюць яго базу. Да параметраў семантычнай сумежнасці рэкамендуецца аднесці «безасабовасць, рацыянальнасць, дыстантнасць у параўнанні з даверам, эмацыянальнасцю і блізкасцю звычайных выразаў» [3, с. 34]. Аўтар лічыць, што гэты троп будзе больш простым, зручным і натуральным для моўнага карыстання і моўнай свядомасці чым метафарызацыя. Даследчыца сцвярджае, што метанімія існавала да метафары ў працэсах канцэптуалізацыі. За доказамі звяртаецца, напрыклад, да суаднесенасці паняццяў час – надвор'е (прыродныя з'явы). Вывучэнне семантычнай сумежнасці базуецца «на суаднесенасці дэнататыўных і канататыўных складнікаў семантыкі першасных лексічных адзінак» [3, с. 54]. Свае меркаванні І. А. Саладзілава абумоўлівае падобнымі выказваннямі ў працаў заходніх кагнітывістаў.

Сучасныя лінгвісты дэталёва вывучаюць працэс утварэння метаніміі. Так С. Ф. Плясунова прапануе дэрывацыйную мадэль метаніміі. Асноўным механізмам утварэння семантычнай сумежнасці выступае кампрэсія. На аснове даследаванняў нямецкіх граматыстаў аўтар сцвярджае, што «вылучэнне дэрывацыйных адносін з'яўляецца першым крокам да рэканструкцыі працэса ўтварэння метаніміі» [4, с. 40]. Лінгвіст звяртае ўвагу на тое, што ў аснове метанімізацыі закладзены механізм кампрэсіі, які

праяўляецца ў рэчашчы сінтагматыкі і парадыгматыкі. Так, «сінтаксічная кампрэсія» вылучаецца ў сказах, дзе ў выніку метанімічных трансфармацый адбываецца семантычнае сцісканне сказаў, «прыбіраецца тэматычная яго частка як носьбіта семантычнага паўтору» і ў выніку ўтвараецца «неправільны выраз», у якім «не ўсе кампаненты рэалізуюць свае дыферэнцыйныя семантычныя якасці» [4, с. 40]. Аўтар традыцыйна вызначае ўплыў экстралінгвістычных фактараў, якія ўздзейнічаюць на ўзнікненне метанімічнага пераносу і абумоўлены «эканоміяй моўных сродкаў, камунікатыўнымі намерамі аўтара, яго ацэнкай, адносінамі да аб'екта апісання, вядомасцю гэтай з'явы ў даным моўным асяродку» [4, с. 41]. Нельга не пагадзіцца з падобнымі разважаннямі наконт спецыфікі ўтварэння семантычнай сумежнасці ў выніку кампрэсіі, якая сёння яскрава дэманструецца ў публіцыстычных тэкстах.

Некаторыя сучасныя аўтары разглядаюць трапеічную прыроду метаніміі праз прызму розных дыскурсаў (напрыклад, мастацкага і публіцыстычнага), у якіх на ўзроўні аказіянальных лексічных адзінак ужываюцца таксама шматлікія прыклады метафар, перафраз, гіпербал, калі тропы з'яўляюцца менавіта тымі маўленчымі выразамі, «якія змяшчаюць перанос наймення з аднаго прадмета на іншы» і будуць больш «прагматычна выразнымі ў параўнанні з нетрапеічнымі адзінкамі» [5, с. 58]. Напрыклад, даследчык А. С. Грышчава разглядае аказіянальную метанімію на падставе семантычнай сумежнасці паміж рэаліей і тропам, які мае ў сваім складзе аказіяналізм, што абумоўлівае кагнітыўны механізм падзелу метаніміі на «ўласна аказіянальную» і «аказіянальную сінекдаху» [5]. Падобныя вобразныя ўтварэнні захоўваюць свае асноўныя функцыі ў тэксце, а таксама перадаюць пры неабходнасці не толькі пераноснае значэнне, але і ствараюць пэўны эмацыянальны фон або характарыстыку камунікатыўнай сітуацыі.

У публіцыстычным маўленні функцыянаванне метаніміі матывуецца сацыяльнай накіраванасцю, інфарматыўнасцю, камунікатыўнай зададзенасцю паведамлення. Акрамя канкрэтнай інтралінгвістычнай аформленасці матэрыялаў існуе фонавы змест. Які ўвасабляе сабой пазамоўнае адлюстраванне ўстановак адрасанта і адрасатаў ў адпаведнасці з сацыяльнымі дзеяннямі носьбітаў мовы. Семантычная сумежнасць у медыятэксце рэалізуе арсенал маўленчых характарыстык, заснаваных на тэматычнай уніфікацыі, у яе склад уваходзяць кампаненты, якія вызначаюцца адносна відаў асацыятыўных пераносаў тыпу: *«установа–супрацоўнікі, месца–насельніцтва, дзеянне–вынік з яго, мерапрыемства–падзея, чалавек–часткі цела, мастацкі твор–ўздзеянне ад яго і інш.»* [6]. Выбар тэмы залежыць ад напоўненасці саміх структурных кампанентаў грамадства, якія назіраюцца ў сферах палітыкі, эканомікі, культуры, навукі і адукацыі,

рэлігіі і інш. Прадуктыўны клас метаніміі ў публіцыстычных тэкстах складаюць віды семантычнага пераносу, якія тыпова падаюцца ў паведамленнях пра адзначаныя сферы грамадскай дзейнасці. Непрадуктыўны клас, але з большым эмацыянальна-экспрэсіўным адценнем, уяўляюцца канструкцыі, якія вызначаюцца аказіянальнасцю, суб'ектыўным фактарам тэкстаўтварэння, што раскрываецца ў вобразнасці і экспрэсіўнасці.

У рэчышчы даследаванняў палітычнага дыскурсу вывучае метанімію поруч з метафарай М. Н. Сурова. На падставе лінгвістычнага аналізу выступленняў расійскага палітыка С. Лаўрова аўтар звяртае ўвагу на асаблівую частотнасць прадметнай метаніміі. Праз яе функцыянаванне ў тэксце даецца магчымасць ацэньваць сітуацыю зносін, а таксама ўздзейнічаць экспрэсіўна на свядомасць адрасатаў. Найбольшую колькасць прыкладаў складаюць фрагменты маўлення, у якіх ужываецца метанімія, якая «базуецца на ўласных імёнах», «сацыяльных тэрмінах» [7]. Навуковец сцвярджае, што «пабудова выказванняў на аснове суадносін розных метанімічных форм – гэта пэўным чынам кантамінацыя метанімічных пераносаў унутры аднаго кантэксту» [7, с. 247].

Цікавую думку выказвае расійская даследчыца Н. В. Дуброўская наконт вызначэння сумежнасці з'яў, якія «безумоўна, гістарычны, гэта нельга не ўлічваць пры вывучэнні мовы народа» [8]. На аснове аналізу селькупскай мовы навуковец прыходзіць да высновы, што «наяўнасць асацыятыўных сувязяў паміж з'явамі не абавязкова суправаджаецца іх дакладным размежаваннем» [8, с. 130], таму незвычайным для сучаснай моўнай свядомасці будзе «шырыня значэння і адсутнасць паслядоўнага размежавання паміж канкрэтным і абстрактным у семантыцы слова» [8, с. 130].

Звужае кола функцыянавання семантычнай сумежнасці на ўзроўні прафесійнай намінацыі А. І. Галаванава [9]. Аўтар складае класіфікацыйныя групы метаніміі (напрыклад, *дзеянне–вынік дзеяння, дзеянне–інструмент дзеяння, дзеянне–месца дзеяння, дзеянне–аб'ект дзеяння* і інш), і вылучае найбольш прадуктыўныя мадэлі метанімічных пераносаў, якія нясуць у сабе агульны характар. Навуковец звяртае ўвагу на метанімію, якая заснавана «на эпідыгматычных сувязях лексічных адзінак» [9, с. 50]. Калі назвы, створаныя «на аснове метанімічнага пераносу, як правіла, адлюстроўваюць рэальныя сувязі паміж аб'ектамі навакольнай рэчаіснасці і зафіксаваныя чалавечай свядомасцю» [9, с. 50].

Вылучае асобныя віды метанімічных пераносаў, якія ўзнікаюць па тыпавых формулах у рэчышчы сінтагматычнага пераўтварэння, І. Р. Шкраба [10]. Лінгвіст гаворыць пра метанімію, як семантыка-сінтаксічную і стылістычную з'яву, якая падобна да метафары і «можа быць маўленчай,

сітуацыйнай, і моўнай, устойлівай» [10, с. 37]. На думку даследчыцы, у аснове семантычнай сумежнасці выступае гутарковае маўленне. Часам пры ўтварэнні метаніміі «заўважаецца парушэнне лагічных суадносін паміж словам і дэнататам, інакш кажучы, адбываецца зрух абазначэння» [10, с. 38].

Такім чынам, трэба адзначыць, што сёння вывучэнне метаніміі, як трапеічнага сродку ў тэксце, з'яўляецца актуальным у розных накірунках лінгвістыкі, культуралогіі, параграфемікі, кагнітывістыкі і інш. Яшчэ да сёння цалкам не вызначана фэнаменальнасць данага тропа ў розных тыпах дыскурсаў, таму бачыцца неабходным яе далейшае даследаванне.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Романенко В. А. Метонимия в когнитивном аспекте [Электронный ресурс]. <https://cyberleninka.ru/article/n/metonimiya-v-kognitivnom-aspekte> (дата обращения: 12.02.2021).
2. Романенко В. А. О предикативной функции метонимии / В. А. Романенко // Вестник РУДН, Серия: Теория языка. Семиотика. Семантика, 2011., №3 М., 2011. с. 91 – 95.
3. Солодилова И. А. Метонимия: попытки описания и моделирования / И.А. Солодилова // Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация, Воронеж, 2014. №4. с. 31 – 35.
4. Плясунова С. Ф. Метонимия в деривационном аспекте [Электронный ресурс]. <https://cyberleninka.ru/article/n/metonimiya-v-derivatsionnom-aspekte> (дата доступа: 02.02.2021).
5. Грищева Е. С. Система тропеичной окказиональности в художественном и публицистическом тексте [Электронный ресурс]. <https://cyberleninka.ru/article/n/sistema-tropeicheskoy-okkazionalnosti-v-hudozhestvennom-i-publitsisticheskom-diskurse> (дата доступа: 10.02.2021).
6. Горбач В. А. Метанімія ў публіцыстычным маўленні (парадыгматычныя здольнасці і сінтагматычная неабходнасць) / В. А. Горбач // Аўтарэф. дыс. на атрыманне ст. к. філал. навук. Мінск, 2000. 15 с.
7. Сурова М. Н. Метонимия в политическом дискурсе / М. Н. Сурова // Мир науки, культуры, образования. №4 (59). Горно-Алтайск, 2016. С. 246 – 248.
8. Дубровская Н. В. Метонимия в селькупском языке. [Электронный ресурс]. <https://cyberleninka.ru/article/n/metonimiya-v-selkupskom-yazyke> (дата доступа: 02.02.2021).
9. Голованова Е. И. Метонимия в сфере профессиональной номинации / Е.И. Голованова // Вестник Челябинского государственного университета. №10 (432). Филологические науки. Вып. 118. Челябинск, 2019. С. 50 – 58.
10. Шкраба І. Р. Лексікалогія: тэарэтычна-практычны курс / І. Р. Шкраба. Мінск, 2012. 179 с.